

מתווה הממשקים בין תחומי הדעת השונים בהוראה

מאת: ד"ר מקסים אוסצקי-פלדמן וד"ר עדי אמסטרדם

לאחרונה שבה ועולה השאלה כיצד לקדם את מדעי הרוח בישראל. אנו סבורים שהשאלה אינה נכונה. לשיטתנו, השאלה הנכונה היא "כיצד לטפח אנשי רוח בישראל?", שכן, אם זה יקרה, מדעי הרוח יקודמו באופן טבעי. אך איזהו איש רוח ומדוע כה חשוב לטפחו? הסוציולוג הישראלי יהודה שנהב טען כי איש רוח "צריך להיות מסוגל לחצות את השדה [...] שבו הוא פועל מתוך שגרה, ולשוטט בשדות אחרים" (שנהב, 2002). אין עוררין על מקומה התשתיתי של מסוגלות זו, אולם תפקידנו כמחנכים איננו מתמצה בטיפוחה. שכן, חינוך איננו קורס הכשרה, שתכליתו הקניית כלים ויכולות. משימתנו היא להוביל לא רק לכך שהתלמידים י"חשפו לידיעות בתחומים הדעת השונים, לא רק ידעו כיצד לבחון אותן, אלא יהיו רגילים לעשות כן, מתוך הבנה שזוהי דרך המלך בחברה נאורה וסובלנית.

כדי לחדד כוונתנו, נשוב ונעיין במובאה, שהזכרנו בפתח דברינו - "צריך להיות מסוגל לחצות את השדה [...] שבו הוא פועל מתוך שגרה, ולשוטט בשדות אחרים" - וניתן את דעתנו על הצירוף "מתוך שגרה", המתייחס אל פועלו של האדם בדל"ת האמות של תחומו (תפיסתו, התמחותו וכיוצ"ב). אם נרשה לעצמנו שעשוע תחבירי קל, נראה שהביטוי "מתוך שגרה" עשוי להתחבר גם לפועל "לחצות" (באופן אירוני, קריאה זו מתאפשרת כאן). או אז, תתקבל משמעות, המשקפת את השקפתנו על מהותו של איש רוח על-פי תפיסתנו: זה החוצה מתוך שגרה את השדה שבו הוא פועל כדי לשוטט בשדות אחרים.

רוצים לומר: לתפיסתנו, איש רוח איננו מי שרק מסוגל לצאת מדל"ת אמותיו בעת הצורך, כגון ביום שיא בבית הספר, בדיון מלומד או בכתיבת עבודת חקר שעליו להגיש. איש רוח הוא מי שעושה כן מתוך שגרה, מי שעבורו זהו עיקרון המנחה אותו בבחינת תופעות החיים, השקפות של אחרים, בהן כאלה שמנוגדות להשקפותיו. לא ניתן להפריז בחשיבות הנחלתו של עיקרון זה לקידום חברה טובה יותר. שכן, עיקרון זה, כדרך חיים, הוא התשתית לטיפוח התכונות המגדירות, לשיטתנו, את איש הרוח: אדם סקרן, בעל יכולת לחשיבה ביקורתית (במובן של critical, ולא criticism), אדם רחב אופקים המכיר בעובדה שהידע הוא אינסופי, אדם יצירתי, בעל חשיבה רוחבית, חוש אסתטי מפותח ובמידת האפשר, אדם הנעדר קיבעון מחשבתי. מכאן שלתפיסתנו, "אנשי רוח" אינם בהכרח אלה המיועדים ללמוד ב"מדעי הרוח". אדרבה, איש רוח יכול לעבוד למחייתו בעבודת כפיים, ומכאן שהתואר "איש רוח" אינו תואר רשמי ואקדמי, אלא תואר איכות, המגדיר את השקפת העולם. לשיטתנו, טיפוח אזרחים שכאלה, אנשי הרוח, הוא שמגדיר את תכלית החינוך, וכפועל יוצא - מגלם את ההיבט הפרקטי של החינוך ההומניסטי, המוציא את פסיפס מדעי הרוח מגדר "הרחבת אופקים" בלבד, מוריד אותם לעת עתה מן הבמות המזדמנות של אירועי חשיפה חד פעמיים ונוטע אותם עמוק בתוך שגרת הלימודים בבית הספר.

כיצד עושים זאת? כצפוי, מושג המפתח במתווה שנועד להשיג זאת הוא "רב תחומיות", המגלם את ריבוי אותם "שדות של אחרים" והשיטוט ביניהם. רעיונות מסוג זה אינם חדשים, אולם הם מתממשים בקורס שמלמדים בו מומחים מתחומי דעת שונים, כפי שהמודל מקובל במוסדות אקדמיים או בימי לימוד מרכזים וחד פעמיים בבתי הספר. אירועים מסוג זה אכן משיגים את החשיפה למגוון התחומים של מדעי הרוח, אולם זו אינה מקדמת את מעמדם (אם לא כן, ספק אם היה צורך בהוצאת קול הקורא הנוכחי), אלא לכל היותר מזכירים את קיומם. והרי אין זה פלא, משום שבאירוע רב-תחומי שכזה, בדומה למפגש חד-תחומי מסורתי (למשל שיעור תנ"ך או ספרות), המורה או המרצה נשאר בדל"ת אמותיו האקדמיים. לפיכך, המשתתפים בשיעור רב-תחומי שכזה חווים סוללה של דל"ת אמות, המתחלפות זו בזו והן סמוכות זו לזו.

עד כאן השקפתנו העקרונית על מקומם של מדעי הרוח בחינוך. אולם הואיל ואנשי הרוח הם גם (ושמא – בראש וראשונה) אנשי מעשה, חזקה עלינו שנציע מתווה, המשיב על השאלה שהגדרנו כנכונה: כיצד נטפח את אנשי הרוח? כיצד נטמיע את מדעי הרוח בשגרת הלימודים בבית הספר?

הצעתנו העיקרית היא תכנון מפגשים רב-תחומיים קבועים, המשותפים לשתי כיתות מקבילות (או לשתי קבוצות לימוד), והמפגשים יתקיימו בנקודות השקה שתיקבענה מראש. לשם כך דרושים שני תנאים פשוטים: א. קביעת שני השיעורים באותו המועד. ב. שיתוף פעולה בין צוותי ההוראה של שני המקצועות שנבחרו. בהינתן שני התנאים הנ"ל, מתאפשרת התניידות בין הלימוד בשני השיעורים בנפרד לבין עריכת מפגשים משותפים ביניהם במועדים שיתוכננו מראש. אנו מודעים למורכבות הכרוכה בתכנון מערכת השעות הבית ספרית, ולכן אין לראות את הצעתנו בבחינת "הכול או כלום". די בכך שבכל שנה או בכל שכבת גיל ייבחרו לפחות שני תחומי דעת לצורך מפגשים אלה כדי שנוסיג את מטרתנו.

מנקודת מבטו של התלמיד, בחלק מן השיעורים הוא לומד בכיתתו בהנחיית המורה המקצועי ובחלקם הוא מוצא את עצמו במפגש רב-תחומי, שבו חוברים תלמידי שתי הכיתות המקבילות. וכאן המקום להדגיש את הלא מובן מאליו, המגדיר את ייחודו של המתווה המוצע: בשעה שבשיעורים המתהדרים בתואר "רב-תחומי", המורים מתחלפים, הרי שבמפגש הרב-תחומי במתווה שאנו מציעים, התלמיד פוגש בשיעור המשותף את שני המורים של שני המקצועות, הנוטלים חלק בדיון.

למשל, כיתה אחת לומדת תנ"ך ובכיתה המקבילה ספרות. אחת לחודש יתקיים מפגש משותף של שתי הכיתות ושל המורים המלמדים אותן, והתלמידים, שיחולקו לקבוצות מעורבות, יקבלו משימה הנעה על קו התפר שבין התחום האחד לתחום האחר. משימות אלה יכולות להיות פתרון סוגיה, יישוב מחלוקת פרשנית, משימת חקר קצרת טווח, מטלה יצירתית וכיוצא באילו.

המפגשים האלה נועדו לשבור את הקירות הדיסציפלינאריים המלאכותיים שבין התחומים, והמשימות תעודדנה את התלמידים לגייס את הידע התשתיתי שרכשו בכל אחד מהשיעורים לצורך ביצוען; בדרך זו נטפח בקרב התלמידים את התכונות המייחדות את אנשי הרוח: סקרנות, יצירתיות וחשיבה רוחבית, המאפשרת שימוש מושכל בתכנים הנלמדים בתחומים השונים, כך נמנע את הקיבעון המחשבתי ונפתח אצל התלמידים את חוש האסתטיקה (במשימות יצירתיות). שילובי המקצועות אינם מוגבלים, למשל היסטוריה ומוזיקה או תולדות האמנות, ספרות והיסטוריה, תנ"ך ותולדות

האמנות וכיו"ב. רצוי שהערכת משימות אלה תותאם לאופיין של המשימות, ולדעתנו, חשוב שהמנדט יהיה בידיהם של צוותי ההוראה והדרגים המקצועיים של כל תחום דעת.

כעת, חזקה עלינו להבהיר: איננו מציעים לבטל את אירועי השיא או את ימי החשיפה לסוגיהם, אך הם לבדם אינם יעילים במתכונתם הרווחת. כחלק מהצעתנו, אנו מבקשים להציג מודל חלופי, לפי תוכנית שאנחנו מיישמים כבר ארבע שנים בחוג ללשון העברית במכללה האקדמית לחינוך ע"ש דוד ילין. התוכנית המדוברת היא קורס הנקרא "הבלשן הבולש". המדובר בסמינר מחקר המיועד לתלמידי החוג ללשון, אך בשונה מסמינרים דומים המתקיימים באוניברסיטאות, המרצים האורחים אינם מציגים את חוד החנית של מחקרם, אלא מרחיבים את אופקיהם של הסטודנטים בתחומי מחקר שונים הקשורים כולם לענף הבלשנות הרחב. לפיכך, אנחנו מנחים אותם לעורר דיון בקרב הסטודנטים, להציג בפני הסטודנטים דילמות, לשאול אותם שאלות וכיו"ב. לשמחתנו, היענותם של הסטודנטים להשתתפות היא רבה, ורבים מגלים עניין ומעורבות. המשימה הסופית בקורס אינה משימת בקיאות אלא משימה רפלקטיבית, הנסמכת על התרשמותם של הסטודנטים מההרצאות ומהמחקרים שהוצגו בפניהם.

אנו סבורים שאפשר להעתיק את המודל הזה לבתי הספר, כמעין "חוקר מתארח". המתווה המוצע פשוט למדי: בכל שנה ייבחר תחום דעת אחר, למשל היסטוריה, לשון וכיוצא באילו, וכשמונה מפגשים יוקדשו למפגשי העשרה, שבהם יתארחו חוקרים, בעלי עניין ואפילו מורים אחרים מאותו תחום דעת, שיציגו דילמה, מחקר קטן שערכו, נושא שאינו בתוכנית הלימודים וכיוצא באילו. בשונה מימי השיא הרגילים, ניתן לכנות אירוע שכזה כ"אירוע חד פעמי שגרתי". ככל שהתלמידים ייחשפו למפגשים כאלה, כך הם ייתפסו פחות כאירועים חד פעמיים.

לשיטתנו, הדרך הטובה ביותר להעריך את יעילותו של המודל הזה היא באמצעות משימת הגשה רפלקטיבית בסיום השנה או ההרצאה, וכן באמצעות חלוקת דף שבו שאלות מנחות, שהתלמידים יתבקשו למלא במהלך ההרצאה. מילוי הדף מסייע הן במיקוד במהלך ההרצאה הן בהגשת המשימה. זאת ועוד: בחלק מן האירועים מסוג זה יוכלו התלמידים להציג את תוצרי המשימות הרב-תחומיות, שעליהם הם עמלו במסגרת מתווה הממשקים שהצגנו בהצעתנו הראשונה. אולם ברי שלא ניתן לברוא אנשי רוח יש מאין: אם ברצוננו לטפח את תלמידי בתי הספר כאנשי רוח, עלינו לטפח קודם כל את מוריהם. אומנם אין עוררין על כך, אך לצערנו, אין בתהליך הכשרת המורים התייחסות להוראה רב-תחומית. למעשה, זהו קושי עומד לרועץ בכל רפורמה שיצאה ממשד החינוך בשנים האחרונות. לפיכך, אנו סבורים שבטרם יוחל בבתי הספר מתווה מהסוג שהוצע כאן, יש להכשיר את צוותי ההוראה בסוג כזה של הוראה, הן בהשתלמויות מקצועיות הן במוסדות להכשרת עובדי הוראה. רצוי להציע קורסים רב-תחומיים במסגרות ההכשרה השונות, שיאוגדו כ"סל השתלמויות" לפי נושאים קבועים, וזאת כדי לחשוף את המורים לתחומי דעת שמחוץ לתחום התמחותם (למשל, מורים למדעים יעברו השתלמות בקורס "מבוא למקרא" וכיו"ב). לשיטתנו, מוטב שהקורסים הללו יהיו קורסים במתכונת שהוצעה לעיל, תוך התאמות לרמתם של הלומדים ולהשכלתם. עד כאן הצעתנו ועיקרה: הוראה רב-תחומית הנשענת על ידע תשתיתי של כל תחום ומוטמעת בשגרת הלימודים בבית הספר, תוך שילוב מפגשי העשרה, על דרך הסמינר המחלקתי שהנהגנו אצלנו, תוך התאמה לקהל היעד – תלמידי בתי הספר.

אנו איתנים בדעתנו: זו הדרך לטפח את אנשי הרוח בישראל. כתוצאה מכך יקודמו מדעי הרוח, תגבר הסובלנות בחברה שלנו, ומטבע הדברים, הקיטוב יצטמצם, הוויכוחים יהיו לדיונים, ההכרעות החד צדיות תהיינה פשרות מקובלות על הכול.

ייתכן שזו שאיפה אידיאלית, אולם כדי להשיג את המעט, עלינו לשאוף להרבה.